

Ce fel de răspunsuri pot primi întrebările mari

Elena BĂLTUȚĂ

Convorbiri literare, nr. 3, martie 2011, p. 165-166

În genere privesc problemele sau întrebările mari cu reticentă. Bănuiesc că e la lucru aici un soi de orgoliu născut din posibilitatea, sau cel puțin din impresia posibilității manipulării unui set de idei care populează un anumit domeniu. În ciuda acestui fapt, citind opul publicat în 2010 în traducerea Adinei Aleman la editura Curtea Veche din București, intitulat *O dezbatere Templeton. Oare din cauza științei a ajuns credința în Dumnezeu desuetă?*, mi-am dat seama că reticenta mea nu e fondată; întrebările mari ni se adresează tuturor și chiar dacă sfera răspunsurilor depășește un anumit domeniu, dialogul pe care îl nasc poate fi unul fecund, cu condiția ca partenerii să fie deschisi. Ceea ce am afirmat pînă acum va deveni mai clar odată ce voi prezenta volumul care mi-a stîrnit aceste reacții.

Dezbaterea care s-a născut din inițiativa fundației Templeton de a provoca un dialog pe marginea relației dintre credința de factură religioasă și știință în genere, cuprinde treisprezece eseuri semnate de Steven Pinker (profesor de psihologie la Universitatea Harvard), Cardinalul Christoph Schönborn (arhiepiscop al Vienei), William D. Phillips (laureat al premiului Nobel pentru fizică, 1997), Pervez Amirali Hoodbhoy (profesor de fizică la universitatea Islamabad din Pakistan), Mary Midgley (filosof), Robert Sapolsky (profesor de științe ale biologiei, neurologie și științe neurologice la universitatea Stanford), Christopher Hitchens (autor), Keith Ward (preot membru al academiei britanice), Victor J. Stenger (profesor emerit de fizică și cosmologie al universității din Hawaii), Jerome Groopman (profesor de medicină la Harvard), Michael Shermer (doctor în istoria științei, profesor la universitatea Claremont), Kenneth R. Miller (profesor de biologie la universitatea Brown), Stuart Kauffman (directorul institutului de biocomplexitate și informatică din Calgary), și trei dezbateri între Christopher Hitchens și Kenneth R. Miller, Jerome Groopman și Michael Shermer, Steven Pinker și William D. Phillips.

În urma parcurgerii volumului se pot desprinde trei atitudini: de a fi pro (a) sau contra (b) ideii că știința a făcut credința în Dumnezeu desuetă, sau de a avea o poziție intermediară (c), în care știința și credința par a fi domenii diferite care nu vor putea deveni niciodată astfel, una din cauza celeilalte. Ordinea în care voi prezenta argumentele este (a), (c), (b).

Există trei mini-eseuri care se încadrează în categoria (a), cel al lui Steven Pinker, cel al lui Christopher Hitchens și cel al lui Victor Stenger. Pinker e de părere că nu există suficiente motive pentru a-l considera pe Dumnezeu cauză primară, deoarece știința a furnizat și continuă să furnizeze dovezi în această privință. Pe de altă parte, există și chestiuni pe care știința nu le poate explica, precum cele ce tin de morală. Aici Pinker avansează următorul argument: știința nu ne învață ceea ce e moral și ceea ce nu e moral, nici recursul la Dumnezeu nu explică moralitatea deoarece există o serie de acțiuni ale divinității care contrazic o atitudine morală, știința se dezvoltă și se observă, paralel cu dezvoltarea ei, o creștere a valorilor morale și a eficienței aplicării lor, asadar devenim mai morali nu pentru că moralitatea are la bază vreun îndemn divin, ci pentru că legile empatiei funcționează din ce în ce mai bine.

Eseul lui Christopher Hitchens face notă discordantă cu celelalte texte prinse în acest volum, și asta nu din cauză că ar fi mai bine documentat sau argumentat, ci din cauză că tonul folosit este foarte virulent și partizan. Ce spune acest ateu convins? Deoarece specia umană există de cel mult două sute de mii de ani și este deja pe cale de dispariție, cum de altfel stau lucrurile și în cazul animalelor (afirmatia nu este deloc susținută de date sau de trimiteri la lucrări de specialitate n.m.), deoarece universul e într-o continuă expansiune și galaxia Andromeda e în curs de coliziune cu galaxia noastră, un Dumnezeu guvernator și creator al acestei lumi din care nu va mai rămâne nimic este inutil. De asemenea, dacă există, Dumnezeu se adresează doar „tăranilor consternați”, are un mod de lucru foarte întortocheat și greoi, și pe deasupra este capricios, aspru și crud. Religia, termină Hitchens eseul, este prima și cea mai nereușită încercare a noastră de explicare a lumii. Trebuie să o spun, maniera vehementă, argumentele care caută doar să deconstruiască, fac demersul acestui autor să fie extrem de suspect și necredibil.

Victor Stenger, ultimul care este de partea științei, refuză să considere viabilă ipoteza unui Dumnezeu pentru că trăim într-un univers mult prea mare și haotic și, în plus, nu avem dovezi ale intervenției divine în vietile noastre.

Autorii din categoria de mijloc, Pervez Amirali Hoodbhoy, Michael Shremer și Stuart Kauffman au în comun o înțelegere naturală a lui Dumnezeu. Divinitatea, dacă există, trebuie să fie în acord cu legile naturii, trebuie să nu fie furioasă, să știe foarte multe notiuni de știință, dar cu toate acestea să nu depășească limitele posibilităților științei (Hoodbhoy), asadar să nu fie omniscient și omnipotent – dacă ar fi astfel nu l-am putea deosebi de o formă de inteligentă extraterestră foarte avansată (Shremer). Kauffman are cel mai cumpătat discurs dintre toți trei și sesizează pericolul naturalizării divinității, afirmând că dacă vom continua să creăm concepte naturale despre Dumnezeu vom împinge credința în sfera

trecutului. În ciuda acestei afirmatii, în finalul articolului cade în capcana propriei critici, identificându-l pe Dumnezeu cu creativitatea universului natural.

În fine, cei care declară că știința nu a transformat credința în Dumnezeu în ceva desuet, și nici n-o va putea face vreodată sînt: Christoph Schönborn, William Phillips, Mary Midgley, Robert Sapolsky, Keith Ward, Jerome Groopman, Kenneth Miller. Patru argumente mari se pot desprinde din eseurile semnate de acestia: (1) Dumnezeu se manifestă prin ordinea lumii, (2) știința și credința sînt domenii separate și astfel nu au cum să se influențeze astfel încît una să o împingă pe cealaltă în desuetudine, (3) moralitatea nu poate fi explicată apelînd la resorturile științei, (4) credința e o chestiune personală, legată de spațiul sentimentelor mai mult decît de cel logic, demonstrabil.

Primul argument decurge astfel: faptul că lumea în care trăim este ordonată, complexă, traductibilă în limbaj matematic, inteligibilă, are o structură logică care ne este accesibilă și pe deasupra este și frumoasă, sînt dovezi că lumea are un creator. Deși argumentul unui proiectant inteligent este comun, nu îl găsesc, din perspectivă logică, convingător. Spun asta pentru că este imposibil unei minți structurate logic, inteligibil, să gîndească altfel decît în și după cadrele care îi sînt constitutive. E ca și cum cineva s-ar naste cu o pojghită verde pe ochi și ar vedea tot universul în nuanțe de verde. Universul ar putea să nu fie verde, dar el n-ar putea să îl vadă și să îl înțeleagă altfel; universul chiar ar putea să fie verde, dar dat fiind faptul că nu ar avea cum să verifice acest lucru, n-ar ști niciodată cu adevărat că are dreptate. Altfel spus, universul s-ar putea să fie inteligibil, dar ar putea să nu fie și inteligibilitatea să fie doar maniera în care putem noi să îl înțelegem, să îi conferim un sens. În consecință, dacă nu putem fi siguri de inteligibilitatea lumii, nu avem suficiente motive să considerăm că Dumnezeu a făcut ca lucrurile să fie inteligibile, cel mult am putea crede că Dumnezeu ne-a creat pe noi după o structură inteligibilă pe care la rîndul nostru o citim în tot ceea ce ne înconjoară.

Al doilea argument, că spațiul științei și al credinței în divinitate sînt domenii separate și astfel nu au cum să se excludă una pe cealaltă, pare mai convingător, tocmai pentru că nu mizează pe o logică transferabilă. De altfel cel de-al patrulea argument este similar acestuia, pentru că plasează spațiul credinței în zona sentimentelor, a subiectivului care nu poate fi transat cu instrumentele științei. Cel de-al treilea argument se concentrează pe problema moralității dar, spre deosebire de argumentul pus în joc de Pinker, moralitatea nu este văzută ca o consecință a evoluției științifice, ci ca un apanaj al credinței. Știința este neutră din punct de vedere moral, dar credința în Dumnezeu nu – ea este cea care ne învătă să îl privim pe celălalt ca pe un altul la fel ca noi care trebuie ajutat. E drept, religia ne poate învăța acest lucru, nu sînt de acord cu Pinker că moralitatea nu poate avea nimic de-a face cu religia, dar la fel de adevărat e că

faptul de a-i considera pe ceilalti asemenea nouă, dotati cu constiintă, sentimente etc., e si o chestiune care poate fi observabilă empiric.

Ca o concluzie, pot spune că volumul este interesant prin prisma autorilor, figuri cu renume în domeniile specifice, prin faptul că textele sînt scrise clar si bine argumentat, că poate da nastere unor întrebări si, în plus, este usor de citit pentru că este construit ca o serie de răspunsuri la o întrebare si pentru că are o formă dialogală, evidentă prin cele trei schimburi de răspunsuri din final. Evident, nu cred că lecturarea lui va schimba cuiva optiunea, răspunsul la întrebarea dacă stiinta a dus în desuetudine credinta în Dumnezeu, dar, în acelasi timp, nu cred că această consecință ar trebui să cîntărească prea greu în îndreptarea atentiei către volum. Ar mai fi ceva, anume titlul dezbaterii nu e tocmai fericit ales: a întreba „oare *din cauza* stiintei a ajuns desuetă credinta în Dumnezeu?” este identic cu a afirma că starea de fapt actuală e cea a unei credinte desuete, or nu cred că lucrurile stau chiar asa. Sau, cel putin, cred că ar trebui să fim precauti înainte de a împărtăsi o astfel de opinie.

Mai multe detalii despre fundatia Templeton si despre seria dialogurilor Big Question Essay Series vezi adresa de internet:

<http://www.templeton.org/signature-programs/big-questions-essay-series>